
Johanna Niemi-Kiesiläinen –
Päivi Honkatukia – Helena Karma –
Minna Ruuskanen (toim.)

Oikeuden tekstit diskursseina

Julkaisuvaliokunta

Risto Nuolimaa, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Raimo Lahti

Pekka Vihervuori

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© 2006 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-257-6

Gummerus Kirjapaino Oy, 2006

Timo Harrikari

Nuori pahantekijä, rikoksentekijä vai lainriikkoja?

Nuorisorikollisuus historiallisena diskurssina

ARTIKKELIN LÄHTÖKOHTIA

”Nuorisorikollisuus on ilmiö, johon kaikissa sivistysmaissa kiinnitetään nykyisin mitä suurinta huomiota. Tämä johtuu siitä, että nuoret rikoksentekijät, joilla tavallisesti tarkoitetaan 15–20-vuotiaita, siis lapsuusiän sivuuttaneita, mutta vielä kehitysiässä olevia rikollisia, muodostavat huomattavan osan, noin kolmanneksen tai neljänneksen kaikista rikollisista. Osaksi on tähän vaikuttanut myös se, että kasvava rikollisuus nuorison keskuudessa merkitsee vaaraa kansakunnan tulevaisuudelle. Nuorten rikoksentekijäin taholta uhkaava vaara on käynyt sitäkin ilmeisemmäksi, kun on todettu, että ympäristölleen ja koko yhteiskunnalle vaaralliset, parantumattomat ns. kroonilliset rikoksentekijät, kuten useat ammatti- ja taparikolliset, yleisesti jo nuorella iällä joutuvat rikoksen tielle ja että siis, milloin rikollisia taipumuksia ilmenee nuorena henkilössä, on pelättävissä, että hänestä kehittyy parantumaton rikollinen.”

Näin kirjoitti vuoden 1937 nuorisorikoskomitea mietinnössään, joka on yksi merkittävimmistä suomalaisen nuorten rikollisuuden ilmiöön vaikuttaneista kirjoituksista. Suomalaiseen kielenkäyttöön on – osaltaan komitean muotoilemista perusolettamuksista johtuen – vakiintunut tapa puhua iältään nuorten ihmisten tekemien rangaistavien tekojen kokonaisuudesta käsitteellä *nuorisorikollisuus*. Suomessa nuorisorikollisuuden ilmiöön liitetään tavallisesti niin alle 15-vuotiaat lapset, 15–17-vuotiaat *nuoret henkilöt* kuin 15–20-vuotiaat *nuoret rikoksentekijätkin*. Toisinaan rikoksentekijöiden sijasta puhutaan *lainrikojista* tai jopa *rikollisista*.

Arkipäivän kielenkäytössä rikoksia tekevästä henkilöistä puhutaan tarkentamattomasti. Käsitteet ”rikoksentekijä” ja ”lainriikkoja” ymmärretään yleisesti toistensa synonyymeina. Sen sijaan juridiikan näkökulmasta käsitteillä on eksakteja merkityksiä. ”Nuoren henkilön” ja ”nuoren rikoksentekijän” toisistaan eroavien referenssien tunteminen kuuluu lainoppineen yleissivis-

tykseen. Ns. positiointien voi väittää elävän tänä päivänä omanlaisina reflektoitomattomina itsestäänselvyyksinään juridiikan kielessä.

Tarkastelen tässä artikkelissa rikosoikeudellisen ala- ja täysi-ikäisyyden historiallista määrittelyä. Lähestyn nuorisorikollisuuden ilmiötä dekonstruktionistisesta näkökulmasta. Tarkoitukseni on puretua yhdellä sosiaaliteettien käyttämistä tutkimusmenetelmistä eli diskurssianalyysillä kyseisten luokitusten historiaan ja tehdä näkyväksi niiden kontekstuaalista syntytaustaa¹. Esitän, että positiointien formaalista samankaltaisuudesta huolimatta niitä ei tarkasti ottaen tulisi ymmärtää toistensa synonyymeinä. Jokainen niistä on oman historiallisen aikakautensa tuote, jonka taustalla ovat vaikuttaneet aikansa yhteiskunnalliset suhteet, vaihtuvat professiot ja niiden formuloimat rikollisuuden syitä representoivat tiedon paradigmat.

Kuvailen ensin lyhyesti joitain tietoteoreettisia lähtökohtiani ja käyttämäni menetelmää. Tämän jälkeen nostan tutkimusaineistostani esiin positiointeja, jotka erilaisissa historiallisissa konteksteissa ovat ilmaantuneet lainsäätämistä koskeviin teksteihin. Joitakin positiointeja on toistettu teksteissä konventionaalisesti useiden kymmenten vuosien, jopa runsaan vuosisadan ajan. Toiset positioinneista ovat ilmaantuneet, mutta ajan mittaan ja joskus varsin nopeastikin häpyneet lainsäätämistä koskeneista teksteistä. Lopuksi tarkastelen historiallisten positiointien asemaa tämän päivän diskursseissa ja esitän joitain huomioita nuorisorikollisuutta koskevasta nykykeskustelusta.

TARKASTELUN LÄHTÖKOHDAT JA MENETELMÄ

Väestön luokittelu ja ryhmittely on yksi pysyvistä yhteiskunnallisista käytännöistä. Eräs pysyvimmistä jaoista on ollut populaation luokitteleminen lapsi- ja aikuisväestöön. Kyseessä on sosiaalinen rakenne, joka on ajallisesti pitkäkestoinen. Rikosoikeudellisissa käytännöissä jako aikuisiin ja lapsiin on ollut viime vuosiin saakka Suomessa itsestäänselvyys. Lapsuuden ja aikuisuuden rajaviivasta – 15 vuoden absoluuttisesta rikosoikeudellisen vastuun ikärajasta – säädettiin jo vuoden 1889 rikoslaissa. Ikärajan alkuperä on varhaisissa 1200-luvulla säädetyissä ruotsalaisissa maakuntalaeissa ja 1300-

¹ Artikkelin perustuu kirjoittajan yhteiskuntapolitiikan väitöskirjaan *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä*, joka tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa marraskuussa 2004.

luvun ensimmäisissä valtakunnallisissa lainsäädännöissä, joissa viisitoista vuotta oli yksi rikoslajikohtaisista ikärajoista. Rikosvastuun absoluuttisen ikärajan asettamisen myötä perustettiin jako ”alaikäisiin” ja aikuisiin 1800-luvun loppupuolella.

”Nuoren henkilön” ja ”nuoren rikoksentekijän” positioinnit ovat ”alaikäiseen” verrattuna hieman nuorempaa perua. ”Nuoren henkilön” kategoria ilmaantui ensi kertaa vuoden 1889 työväensuojelua koskeneeseen lainsäädäntöön, mistä se periytyi vuoden 1936 lastensuojelulainsäädäntöön ja edelleen lastensuojelulakia seuranneeseen nuorisorikoslainsäädäntöön.

”Nuoren henkilön” (15–17-vuotiaat) ja ”nuoren rikoksentekijän” (15–20-vuotiaat) positiot lakeihin ja niiden esitöihin kirjattuina positioina ovat olleet suhteellisen pysyviä ”vakioita” kriminologisissa tutkimuksissa. Nuorten rikollisuuden muutoksista on uskottu saatavan tietoa tutkimalla esimerkiksi luokkiin sisältyvien tapausten määrällisiä muutoksia ja näiden tapausten muita kvaliteetteja. Tilastot ovat siten olleet keskeinen nuorisorikollisuutta ja sen muutoksia koskevan arvioinnin väline. Rikosvastuun ikärajaa nuoremmat ovat menneinä vuosikymmeninä jääneet pääsääntöisesti kriminologisen tutkimuksen mielenkiinnon ulkopuolelle.

Toinen – ja huomattavasti harvemmin käytetty – mahdollisuus tutkia nuorisorikollisuuden muutoksia, on lähteä ”ketjun toisesta päästä” ja tutkia positiointien syntyä historiallisina tuotteina. Sen sijaan, että nuorisorikollisuus ja lainsäädäntöön kirjoitetut luokitukset ymmärrettäisiin reaalityodellisuuden objekteiksi, joiden totuudellisuutta ja ”oikeaa” ydintä voitaisiin riittävän tarkalla ja pätevällä – yleensä positivistisävytteisellä – tutkimuksella lähestyä, nuorisorikollisuus ja positioinnit ymmärretään yhteiskunnallisen keskustelun ja sosiaalisen todellisuuden luomisprosessien tuotteina. Kyse on tietoteoreettisten lähtökohtien eli ontologisten ja epistemologisten sitoumusten eroista; edellinen näkemys tavallisesti liitetty ns. tieteelliseen *realismiin* ja jälkimmäinen *konstruktionismiin*.

Konstruktionismissa sosiaalisen todellisuuden ajatellaan rakentuvan yhteisön kollektiivisista ja jaetuista merkitystulkinnosta. Huomio kiinnittyy valmiiden luokitusten sijasta todellisuuden tulkitsemisen prosesseihin ja niiden tuotteisiin, tässä tapauksessa luokitusten historialliseen ilmaantumiseen, niiden toistoon ja edelleen niiden mahdolliseen häipymiseen (Foucault 1998, 63–107). Konstruktionismissa tarkastelun pääpaino on yleensä puhutussa tai kirjoitetussa kielessä, jonka ymmärretään olevan historiallista, ideologista ja prosessuaalista. Kieltä ja sen käyttöä ei ymmärretä niinkään ulkoisten ja ihmishavainnoista riippumattomien todellisten objektien kuvaamisena vaan

tiedon objektien tuottamisena todellisuutta representoivassa merkityksellisessä puhunnassa eli diskursseissa. Todellisuuden objektit, tässä tapauksessa positioinnit, ymmärretään *toimijoiden positioinneiksi diskursseissa*. Tilastot, mittaaminen ja määrälliset muutokset näyttäytyvät tästä näkökulmasta nuorisorikollisuutta koskevan keskustelun retorisia keinoja ja politikoinnin välineinä (Jokinen 1999, 126–159).

Diskurssiteoriassa kiinnitetään huomiota toimintakäytännöissä tuotettaviin kilpaileviin diskursseihin, jotka muodostavat sosiaalista todellisuutta. Kilpailevuus tarkoittaa diskurssien ymmärtämistä kontingenteina; yksikään niistä ei koskaan kykene totaalisesti täyttämään merkitysten kenttää. (Howarth 2000, 8). Kilpailevuuden ymmärrän myös merkittävän sitoutumista politologiseen näkökulmaan, missä toimijoiden presentaatiot ymmärretään pohjimmiltaan tarkoitushakuiksi (ks. Palonen 1988). Toimijoiden välisten valtasuhteiden ylläpitäminen sosiaalisissa käytännöissä toteutuu tehokkaimmin silloin, kun jokin todellisuuden tuottamisen kilpailussa mukana oleva diskurssi naturalisoituu ja muuttuu yleiseksi, vaihtoehdottomaksi todellisuuden jäsentämisen tavaksi. Tulkintojen heterogeenisyys lukkiutuu, tulkinnat homogenisoituvat ja yhteisössä muodostuu aikaisempaa yhdenmukaisempi ja säännönmukaisempi tapa tulkita ympäröivän todellisuuden ilmiöitä. (Fairclough 2001, 36–89; Howarth 2000, 6–14; Jokinen – Juhila 1993, 75–108).

Miten sitten pitäisi ymmärtää näkemys diskurssien historiallisuudesta sosiaalitieteiden kentässä? Eikö historia ole sarja ainutlaatuisia menneisyyden tapahtumia, jotka voimme asettaa peräkkäin kronologiselle aikajanelle? Mitä tekemistä niillä on empiirisen sosiaalitutkimuksen kanssa, jonka kiinnostus pääsääntöisesti keskittyy toimijoiden välisiin suhdejärjestelmiin ja toimintakäytäntöihin?

Käytän analyysissäni menetelmää, jota nimitän *monitasoiseksi transformatioanalyysiksi*. Sen lähtökohtana on ajan ymmärtäminen toistona; aika, sen jatkuvuus ja muutos ovat sidotut inhimillisen toiminnan toistoon ja muutokseen. Huomiota voidaan kiinnittää monenlaisten seikkojen jatkuvuuksiin ja muutoksiin. Tarkasteltaessa diskurssien ilmaantumista, jatkuvuutta ja häipymistä voidaan puhua diskurssien tason historiallisesta ajasta. Muita inhimillisen toiminnan tasoja voivat olla esimerkiksi instituutiot/toimintakäytännöt, kollektiivit tai yksilöt, joista kaksi ensimmäistä ovat luonteeltaan toistettavia (reversible). Yksilöiden elämänsäkaari on luonteeltaan ei-toistettavaa: se päättyy ennemmin tai myöhemmin kuolemaan instituutioiden ja kollektiivien mahdollisesti jatkaessa olemassaoloaan. (Giddens 1984a, 34–37; sama

1984b, 94–96 ja 157–158). Toimintakäytännöt tai kollektiivit voivat olla hyvin yksilön elämänsäkaarta paljon pitkä- tai lyhytkestoisempia. Tästä esimerkkejä ovat vuodesta 1899 lähtien toimintaansa ”toistanut” Suomen Sosialidemokraattinen Puolue ja toisaalta Isänmaallisen Kansanliikkeen lyhytaikainen toiminta 1930- ja 1940-luvuilla.

Historiallisten diskurssien analyysissä arvioidaan hallitsevien ja väistyvien tai marginaalissa olevien representaatioiden suhteita ja muutoksia. Menetelmällä on voitu osoittaa, että alaikäisten rikollisuutta koskevassa keskustelussa on havaittavissa varsin pysyviä ja pitkäkestoisia elementtejä. Niistä voidaan puhua jopa sosiaalisina rakenteina, joiden varassa yhteisöt jäseny-neesti ja toistuvasti toimivat. Tällaista pitkäkestoisuutta on osoittanut lapsen ja aikuisen välille tehty erottelu rikosoikeudellisissa käytännöissä. (Harrikari 2004, 281–284) Pysyvimpiä todellisuuden objekteja diskursseissa lienevät fyysiset, materiaaliset objektit (ks. Neumann 2001, 80–89). Helposti havaittavin tyyppiero, joka usein asetetaan lapsuuden ja aikuisuuden rajapyykiksi, on yleensä fyysinen kokoero (Lee 2001, 24–25).

Pysyvien ja pitkäkestoisten elementtien lisäksi rikollisuutta koskevassa keskustelussa on osoitettu olevan lyhytkestoisempia ja muuttuvia elementtejä. Tällaisista suhteellisen hyvin kronologisesti rajattavista, tiettyä aikaa hallitsevista puhetavoista voidaan tietyssä mielessä puhua kulttuureina (ks. esim. Alasuutari 1994, 46–54). Ilmaisuu on ehkä hieman epätarkka, koska oikeastaan tulisi puhua siitä, että kilpailua hallitsevat diskurssit, niiden ilmaantuminen ja häipyminen, tuottavat ajan ja ajalliset periodisoinnit. (Harrikari 2004, 284–288). Diskurssit saattavat aikaa myöten heikentyä, jopa häipyä tai jäädä elämään kollektiiviseen todellisuuteen, aktivoituakseen jälleen otollisissa konteksteissa. On ilmeisen paljon helpompaa havaita jonkin diskurssin historiallinen ilmaantuminen kuin sen häipyminen.

Diskurssit ja tiedon objektit siis ilmaantuvat ja häviävät. Toiset objektit ovat pysyviä ja pitkäkestoisia, toiset muuttuvia ja lyhytkestoisia. Edellisestä on esimerkkinä lapsuuden ja aikuisuuden sisäistä ja välttämätöntä suhdetta kuvastava pitkäkestoinen erottelu. Positiointien muutos on osoittautunut keskeisimmäksi kontrollikulttuurien muutoksen indikaattoriksi. Seuraavassa kuvaan positiointien historiallista ilmaantumista ja häipymistä lainsäätämisen käytännöissä. Arvioin ja luonnehdin lyhyesti jokaisen position historiallista taustaa.

ALAIKÄINEN

Yksi modernin aikakauden erityinen lapsiväestöä koskeva piirre on ollut sen nimeäminen alaikäisiksi. Alaikäisen käsite syntyi 1800-luvun puolivälin tienoilla, jolloin suomalainen valtiopäiväelämä herätettiin eloon ja valtiopäivillä alettiin suunnitella rikosoikeutta koskevia lainsäädäntöuudistuksia. Suomessa vuoden 1734 rikoskaari oli voimassa vuoden 1893 loppuun saakka. Rikoskaareissa puhuttiin lapsista ”lapsi-ikäisinä” ja lain keskeinen sukupolvien välisiä suhteita koskeva piirre oli se, että lapset esitettiin isän suvereenin vallan alaisina. Esimerkkinä olkoon vuoden 1734 ”pahategon caaren” 31. luku, jossa säädettiin ”taposta ja muusta pahantegosta kuin lapsi-ikäiseldä tapahtu”:

”Jos lapsi-ikäinen, joka vanhembi seizendä ajastaika, ja nuorembi wiittätoistakymmendä vuotta, tappa toisen tahdollans; niin maxetan hänen tawarastansa sakkoa kolmekymmendä talaria. Jos ei hän woi sakkoa tehdä; kuritettakon wizoilla kotona huonesä, eli kärejä huonen taikka raastuwan owen wieresä; sen jälkeen kuin paha sisu, eli ikä on. Jos hän kohta täyttä wiisitoistakymmendä vuotta, koetellaan hänen paha sisuns ja kiukkuns suurempi olewan, kuin hänen ikäns suhten wasta; niin rangaistakon hän, kuin täysi-ikäinen mies. Jos ei tappo tapahdu tahdosta, kuitengin suuresta wiasta; niin piestäkön isäldä eli äidiltä, eli jos ei niitä ole, lähimmäisildä sukulaisildä; ja pitää siinä jongun maaneli kaupungin-palwelijoista läsnä oleman.” (L 1734/1826, 31:1)

Juridisen alaikäisyyden synty liittyi kansallisvaltion oikeudellisen tilan tuottamisen prosesseihin, joissa oikeudellisten käytäntöjen ennustettavuutta alettiin pitää tärkeänä. Kronologinen aikakäsitys ja ikämerkitys antoivat täysi- ja alaikäisyyden kategorioille tarkan sisällön. Vuoden 1889 rikoslainsäädäntöä valmistelleen ensimmäisen komitean mietinnössä, joka valmistui vuonna 1875, todettiin:

”Suomen voimalla olevassa lainsäädännössä, jonka mukaan siviilioikeudellinen täysi-ikäisyys alkaa yhdenkolmatta vuoden iässä (myöskin naisen, jos hän sitä vaatii), on kriminaalisen alaikäisyyden aika jaettu kolmeen aikakauteen. Tämä lainsäädäntö, joka noudattaa sitä oikeata periaatetta, että lasta, joka puuttuvan kehityksen takia ei vielä kykene tahtoansa vapaasti käyttämään, ei sen vuoksi käy paneminen yhteiskunnan rangaistusten alaiseksi (...)” (KM 1875: 9, 187)

Alaikäisyyden kategoria, jonka ”rajapyykki” on rikosoikeudellisen vastuun ikäraja, on säilynyt suomalaisissa oikeudellisissa käytännöissä modernin lapsuuden keskeisimpänä tunnusmerkkinä viimeisen runsaan 150 vuoden ajan. Alaikäisyys on yhteiskunnan pysyvä rakenne, jossa lapsiväestö määritellään

ja muodostetaan. Modernin lainsäädännön erona esimoderniin lainsäädäntöön tältä osin on ollut se, että yksi ja yhteinen ikäraja on ajanut tunnusmerkistön täyttävien tekojen ja niihin sidottujen toisistaan eroavien ikärajojen ohi. Kyse oli lapsuuden elämänpiirin homogenisoitumisesta, koko lapsiväestön sijoittamisesta ”aikuisuuden odotushuoneisiin”, eli omiin aikuisväestöstä erotettuihin rikollisuutta koskeneisiin toimintakäytäntöihin. Vastaavia toimintakäytäntöjä, joihin lapsiväestö aikaa myöten eristettiin, ovat olleet esimerkiksi koululaitos ja lastensuojelu.

Historiaa tarkastelemalla voidaan siis todeta, että ”alaikäinen” on lapsiväestölle annettu leimallinen määre, joka on ollut lapsiväestön asemaa määrittelevä pysyvä elementti. Historiasta löytyy useita myös muita lapsiväestöä ja heidän rikollisia tekojaan luonnehtivia positiointeja, joiden käyttö ei ole ollut samalla tavalla säännönmukaista ja pysyvää kuin ”alaikäisyys”. Vaihtuvat positioinnit ovat liittyneet kontrollikulttuureihin, joiden taustalla ovat vaikuttaneet muun muassa muuttuvat käsitykset sukupolvien välisistä suhteista, vaihtuvat lapsikuvat ja muuttuvat tietoparadigmat, jotka ovat dominoineet muuttuvien oikeutettujen puhujien myötä. Siirryn seuraavaksi näihin alaikäisyyden kategorian alle sijoitettuihin positiointeihin.

NUORI PAHANTEKIJÄ

Yksi vaihtuvista positioinneista on rangaistavan teon tehneen nuoren nimeäminen ”nuoreksi pahantekijäksi”. Nykykeskustelusta kyseistä positiointia on vaikea löytää. Nuoren pahantekijän ilmaantuminen lainsäätämiskäytäntöihin liittyi prosessiin, jossa vuosien 1863–1864 valtiopäivillä lähdettiin luomaan rikoslainsäädännön uudistamisen periaatteita. Rikoslakia koskevan ohjelmaluonnoksen lisäksi valtiopäiville annettiin esitys viidestä rikoslain alaan kuuluvasta väliaikaisesta asetuksesta, koska varsinaisen rikoslainsäädännön uudistamiseen arveltiin kuluvan vuosia. Vuonna 1866 annettuihin asetuksiin kuului Asetus wapausrangaistusten toimeenpanemisesta, jossa säädettiin ensimmäistä kertaa suomalaisessa lainsäädäntöhistoriassa lapsiväestön erityisestä käsittelystä pantaessa täytäntöön vankeusrangaistusta.

”Nuori pahantekijä, joka ei ole täyttänyt kahdeksantoista vuotta, on mahdollisuutta myöten pidettävä yksinäisessä huoneessa, taikka, jos tilaisuutta maasta ilmestyy, annettava rikollisten tahi huonosti hoidettuun lasten kasvatuslaitokseen, siellä kasvatettavaksi kunnes hän on täyttänyt yksikolmatta vuotta, taikka sitä ennen rangaistusaikansa kärsinyt.”(A 1866/28).

Asetuksen mukaan alle 18-vuotias voitiin kuritushuoneen sijasta siis sijoittaa rikollisten tai huonohoitoisten lasten kasvatustiloihin, jos sellainen olisi maassa tarjolla. Lisäksi säädettiin eräistä käytännöistä, jotka koskivat kuritushuonerangaistustaan suorittavan alle 20-vuotiaan käsittelyä laitoksessa. Vuoden 1866 asetuksessa ei puhuttu alle 18-vuotiaista alaikäisinä (mindårig) vaan nuorina pahantekijöinä. Käsitteet käännettiin suomeen ruotsin kielestä ja nuoren pahantekijän positio oli suomalainen vastine ruotsin kielen positiolle ”unga förbrytare”. ”Unga förbrytare” on ollut ajallisesti pysyvämpi lapsiväestön positiointi kuin suomenkielinen vastineensa, jonka säännönmukaisempi käyttö sijoittuu juuri 1860-luvun lainsäätämisprosesseihin.

Näkemyksessä nuoresta pahantekijästä yhdistyi monia 1800-luvun puoliväliin sopivia rikollisuuden ymmärtämisen tapoja. Nuori pahantekijä oli sekoitus saksalaista idealismia ja klassista rikoslainoppia, philadelphialaista ja irlantilaista vankeinhoito-oppia sekä esimodernin yhteiskunnan kristillistä moraalia. Rikollisuutta koskevia lainsäädäntöjä 1800-luvulla kirjoittaneet rikoslainopin professorit Karl Gustav Ehrström ja Jaakko Forsman olivat kummatkin hegeliläisen yhteiskuntafilosofian ja klassisen rikoslainopin omaksuneita juristeja (ks. esim. Ehrström 1859; Forsman 1883). He ymmärsivät rikoksen johtuvan tietoisesti tehdyistä vääristä valinnoista, joiden taustalla vaikutti yksilön puuttuva tai heikko tahto. Nuoren pahantekijän tahdon ymmärrettiin kehittyvän lineaarisesti hänen kasvaessa kohti aikuisuutta. Jos hänen tahtonsa ei ollut kehittynyt ”täyteen vapauteen” tultaessa 18-vuoden ikään, häntä voitiin pitää mielenvikaisena.

Suomalaiseen lainsäädäntöön kirjoitettu nuoren pahantekijän käsittelemisen sai vaikutteita kansainvälisestä keskustelusta. Philadelphialaisessa vankeinhoito-opissa uskottiin vankien yksineristämisen ”siveellistä parantumista” edistävään voimaan. Yksinolon uskottiin edistävän omien tekojen moraalista pohdintaa. Laitoskäytännöissä nuoret haluttiin erottaa turmeltuneemmista vanhemmista vangeista, jotta siveellinen turmelus ei leviäisi nuorempiin. Irlantilaisesta vankeinhoito-opista lainattua progressiivijärjestelmää mukaillen nuoret sijoitettiin ikänsä mukaiseen luokkaan. Eristyksessä pidettäessä tuli tarkkailla erityisesti nuorten terveydentilaa.

Nuori pahantekijä ilmaantui lainsäätämiskäytäntöihin transformaatiokohdassa, jossa maallinen ja kirkollinen valta lähtivät vahvasti erkaantumaan toisistaan. Vielä 1800-luvulla kirkon ja maallisen vallan lainsäädäntöihin sisältyi samoja lapsia koskevia säännöksiä, jotka viimeistään rikoslain säätämisprosesseissa poistettiin kansallisesta lainsäädännöstä. Tällaisia olivat esimerkiksi sapatin rikkomista ja kiroilemista koskevat säännökset, joita oli

kirjottu sekä vuoden 1734 rikoskaareen että vuoden 1686 kirkkolakiin. Kristillisestä näkökulmasta moraalisesti tuomittavat teot eivät enää 1800-luvun loppupuolella käyneet yksi yhteen valtiollisissa rikoslaissa rangaistavaksi säädettyjen tekojen kanssa. Voihan olla, että ”pahantekijä” oli vielä merkki kristillisen moraalin varsin tiukasta otteesta nuoria rikollisuutta koskevissa kysymyksissä.

NUORI HENKILÖ

Suomalaisessa rikosoikeuskäytännössä on esiintynyt vakiintunut tapa puhua 15–17-vuotiaiden ikäryhmästä ”nuorina henkilöinä”. Nuoret henkilöt ovat olleet monella tapaa rikosoikeudellisissa käytännöissä erityisasemassa. Rikoslain mukaan heidän rangaistuksiaan tulee vähentää. He ovat myös ikäryhmä, joka voidaan tuomita nuorisorangaistukseen.

Nuoruuden ikäkausi, johon liitetään käsitys puberteetista ja sen ikäkauteen tuomista ominaispiirteistä, on historiallisessa jatkumossa suhteellisen nuori idea. Kirjoitettaessa 1800-luvun rikollisuutta koskevia lainsäädäntöjä uskottiin, että rikos johtuu yksilön puuttuvasta tai heikosta tahdosta. Tahdon esitettiin vahvistuvan joko hitaammin tai nopeammin, mutta vahvistumisen ymmärrettiin tapahtuvan lineaarisesti. Vuoden 1875 rikoslakikomitean esityksen mukaan alle 10-vuotiaiden, 10–14-vuotiaiden ja 15–17-vuotiaiden ryhmiä seurasi tietty yli 18-vuotiaiden ihmisjoukko, jonka tahto ei ollut kehittänyt vielä aikuisuuteen astuttaessa:

”Kuten tiedetään, voi kumminkin sattua niin, ettei kriminaalisen vastuunalaisuuden kyky muutamassa henkilössä ole kehittyneenä edes kahdeksantoista vuoden iässäkään, syystä että tämä henkilö on kehnopäinen, taikka on kuuromykkä eikä ole saanut nauttia opetusta; samaten voi sattua niin, että sellaisen vastuunalaisuuden kyky, minkä joku on saavuttanut, jälleen katoaa heikkomielisyyden taikka vanhuuden tylsyyden takia, taikka vaan vähän aikaa on kadoksissa kuumehourauksen tähden (...) mielenhämmennykseen, että heidän kriminaalisen vastuunalaisuuden kykynsä sen aikana on hetkeksi kadoksissa, esimerkiksi unenhorroksissa, äkkipikaisessa säikähdyksissä ilman omaa syytä syntyneen mielenhämmennyksen sattumat ja juopumuksesta syntynyt todellinen heikkomielisyyt.” (KM 1875:9, 190).

Käsitys nuoruudesta ja murrosikään liittyvistä seikoista otettiin varsinaiseen laajempaan käyttöön lainsäätämiskäytännöissä vasta 1920-luvulta lähtien. Suomessa käyttöönottoon vaikuttivat pedagogi Aksel Rafael Rosenqvistin

kirjoitukset, joissa hän käsitteli amerikkalaista Stanley Hallin esikuvaa seuraten nuoruutta ja murrosikää aivan erityisenä ikä kautena erotuksena lapsuuden ”uinuvasta” ikäkaudesta ja aikuisuudesta.

”Tämän kehitystilan syyt ovat osaksi anatomista, osaksi fysiologista ja osaksi psyykkistä luonnetta. Myöskin sosiaalisen elämän ehdot ovat tärkeänä tekijänä lapsen kehittyessä täysi-ikäiseksi. Täten muuttuvat lapsen ominaisuudet puberteettiaikana vähitellen täysikasvuisen ihmisen ominaisuuksiksi, niin että me tämän ikäkauden kriittisinä vuosina näemme nuorissa tavallaan lapsen ja täysikasvaneen luonteenpiirteitä toisiinsa sekoittuneena. Siitä johtuu tämän ikäkauden omituinen epävakaisuus. Se on ihmisen varsinainen kehittymiskausi, jolloin lapsen vielä puolinainen henkielämä ja luonne ensiksi alkaa saada niitä ominaisia piirteitä, jotka myöhemmin ovat täysikasvuisen ihmisen tunnusmerkkejä.” (Rosenqvist 1915, 10)

”Nuoren henkilön” lainsäädäntöhistorialla on omat historialliset juonteensa, jotka nivoutuvat tiiviisti nuoruutta koskevan diskursiivisen tiedon muodostamisen. ”Nuori henkilö” ilmaantui ensi kerran työväensuojelua koskevaan asetukseen vuonna 1889 (A 1889/18). Sieltä se siirtyi 1910-luvun lopulla työväensuojelua spesifimpien suojelukäytäntöjen alueelle. Se otettiin käyttöön lastensuojelukäytäntöjen alueella ja kirjoitettiin näkyviin vuoden 1921 lastensuojelukomitean mietintöön.

”Komitean mielestä ei meillä vallitseva käsitys siitä, että viidentoista vuoden ikään tullut alaikäinen voisi suoriutua omin päin elämässä, ota riittävästi huomioon nuorten kehityselämää. Neljäntoista ja kuudentoista vuoden välinen ikä muodostaa yleensä vaarallisen puberteettiajan, murrosajan lapsen ja nuorukaisen välillä. Täytetty neljästoista ja täytetty kuudentoista ikävuosi muodostavat paljon useammassa tapauksessa kuin täytetty viidestoista vuosi, rajakohtia nuoren kehityksessä.” (KM 1921: 15, 42).

Lastensuojelukäytännöissä ”nuori henkilö” typistyi käsittämään 16–17-vuotiaita ja sellaisena se kirjoitettiin myös vuoden 1936 lastensuojelulainsäädäntöön. Lastensuojelukäytäntöjen alueella rikoksen tehneellä nuorella henkilöllä oli oma erityisyytensä. Lastensuojelutoimenpiteet tuli lakkauttaa henkilön täytettyä 16 vuotta, jos hän oli joutunut toimenpiteiden kohteeksi muun kuin rangaistavan teon vuoksi. Sen sijaan rangaistavan teon vuoksi suojelutoimenpiteitä tuli jatkaa, jollei huoltolautakunta muuta asiassa päättänyt. Rangaistavan teon tehnyttä nuorta henkilöä koskevia lastensuojelutoimenpiteitä tuli jatkaa yli 18 vuoden iän aina siihen saakka kun nuori täytti 21 vuotta. Huostaanoton piti tältä osin päättyä viimeistään 21-vuotiaana, mutta aikaisintaan vuoden kuluttua huostaanotosta.

Rikosoikeudellisten käytäntöjen puolelle ”nuoren henkilön” positio siirtyi lastensuojelulainsäädännön laatimista koskeneista prosesseista 1930-luvulla. Vuosien 1934 ja 1935 valtiopäivillä käydyssä keskustelussa ja anetuissa lausunnoissa kiinnitettiin huomiota siihen, ettei uudessa lapsilaisessa ollut riittäviä lasten ja nuorten henkilöiden rikosoikeudellista kohtelua koskeneita säännöksiä. Lastensuojelulainsäädännön tullessa voimaan vuonna 1937 oltiin siten tilanteessa, missä samaan aikaan lasta tuli uuden lainsäädännön mukaisesti suojella pahoinpitelyltä, mutta vuodelta 1889 peräisin olleet rikoslainsäädännökset velvoittivat vanhempaa antamaan tuomioistuimen määräämän kurituksen. Tämän ristiriidan seurauksena valmistui sotavuosina 1940–1943 nuorisorikoslainsäädäntö. Alle 15-vuotiaat siirrettiin kokonaan rikosoikeudellisista käytännöistä lastensuojelukäytäntöihin. Samalla vuoden 1889 rikoslain ja rangaistusten täytäntöönpanoasetuksen kurituksen antamista ja kasvatuslaitokseen sijoittamista koskevat säännökset poistettiin. Mielenkiintoista on, että rikoslakiin tai nuorisorikoslainsäädäntöön ”nuorta henkilöä” ei koskaan kirjoitettu. Se on elänyt omaa elämänsä varsinaisten rikosoikeuden lakitekstien ulkopuolisissa valmisteluasiakirjoissa.

NUORI RIKOKSENTEKIJÄ

Positiointia ”nuori rikoksentekijä” alettiin käyttää puheessa säännönmukaisemmin 1930-luvulla. 1920- ja 1930-lukujen rikosoikeudelliset vaikutteet oli peritty edellisellä vuosisadalla syntyneestä ”nuorsaksalaisesta” rikosoikeusajattelusta, jota myöhemmin on kutsuttu rikosoikeuden moderniksi sosiologiseksi koulukunnaksi. Kulta-aikaansa 1900-luvun alkuvuosina elänyt koulukunta halusi syrjäyttää metafyyssisenä pitämänsä klassisen rikoslainopin ja painotti empiirisen tiedon hankintaa ja tutkimusta rikosoikeudellisten käytäntöjen kehittämisen keinona. Koulukunta palasi vankeinhoidosta tutun rikoksentekijöiden luokittamisen doktriiniin ja vaati tehokkaampia keinoja ”taistelussa” rikollisuutta vastaan. Luokituksista tunnetuin lienee Franz von Lisztin jaottelu kertarikollisiin, parantumiskykyisiin rikoksentekijöihin ja parantumattomiin rikollisiin (von Liszt 1920, 12–13). Kertarikollisia piti varoittaa teostaan ehdollisella rangaistuksella, parantumiskykyisiin piti kohdistaa mahdollisimman tehokas käsittely, joka vastaisi hänen yksilöllisiä ominaisuuksiaan. Parantumattomat ”psykopaatit” tuli sulkea pysyvästi lukkojen taakse yhteiskunnan suojelemiseksi.

Maaailmanlaajuisesti 1920- ja 1930-luvuilla elettiin aikaa, jolloin keskusteltiin rotuhygieniasta ja steriloinneista rikollisuuteen vaikuttamisen keinoina. Selittämisen malli oli kriminaalibiologinen ja kiinnostuksen keskiössä olivat *psykopaatit*. Esimerkiksi vuonna 1937 Pohjoismaisen Kriminalistiyhdistyksen vuosikirjan nuoria koskevan osuuden täyttivät jokaisesta maasta saadut 18–21-vuotiaita rikollisia psykopaatteja koskevat kirjoitukset (Borgsmidt-Hansen 1937, 253–260; Kaila 1937, 265–266; Kinberg 1937, 261–263; Kristensen 1937, 264–265). Suomalaiset 1930-luvun rikoslainsäädännölliset uudistukset myötäilivätkin monella tapaa kuvatonlaista ajattelua. Vuonna 1932 säädettiin lait vaarallisten rikoksenteijöiden eristämisestä. Varoitettava ehdollinen vankeusrangaistus saatiin jo aikaisemmin, vuonna 1918, mitä vauhditti kansalaissodan suuri tuomittujen määrä. Nuoriin ehdollista tuomiota voitiin soveltaa vasta vuodesta 1932.

Modernin sosiologisen rikosoikeuskoulukunnan opin lisäksi ”nuorta rikoksenteijää” koskevan tiedon taustalla oli toinenkin merkittävä vaikutin. Ylisukupolvisen rappeutumisen, eli degeneraation teoria oli korvannut puuttuvan tai heikon tahdon alaikäisten rikollisuuden ”sisäisenä” selityksenä tullessa 1920-luvulle. Siemenen saastaisuuden, jonka uskottiin olevan ”parantumattoman psykopatian” aiheuttaja, arvioitiin näkyvän ensimmäisen sukupolven hermostuneisuutena, toisen sukupolven neurooseina ja kolmannen sukupolven mm. rikollisuutena, alkoholismina, epämuodostumina ja älyllisenä jälkeenjääneisyysenä. Neljännen sukupolven uskottiin kuolevan pois. Vuoden 1921 lastensuojelukomitean sihteerinä toiminut Sulo Salmensaari pohti vuonna 1921 ilmestyneessä teoksessaan ”Poikakysymys” degeneraation problematiikkaa seuraavasti:

”Synnynnäisistä taipumuksista johtuvan pahantapaisuuden ratkaisua nimitetään tavallisesti rotuhygieniaksi ja oikeaksi siitosmenettelyksi. Suvun heikkous muodossa tai toisessa vaikuttaa jälkeläisiinkin ja että synnynnäiset taipumukset vinoa kehitystä suosivissa oloissa voivat muuttua henkiseksi tai siveelliseksi taudiksi. Moni lapsi sortuu jo äitinsä kohdussa alkoholin, syfiliksen tai muun myrkyin turmelemana alakuntoisuuteen. Voidaan kyllä ajatella, että isän kunnottomuus on haitallisesti vaikuttanut pojan kehitykseen, mutta onko tämä vahinko jo siemensoluihin tullutta vaiko vasta myöhemmän vaikutuksen aiheuttamaa? Ympäristön aiheuttaman pahantapaisuuden osalta tulisi tehdä ulkoiset olosuhteet hyviksi, mutta nykyaika näyttää hävittävän kaikki siteet ja päästävä irralleen sairaalloisuudet ja intohimot niin että terveetkin ovat vaarassa tulla sairaiksi.” (Salmensaari 1921, 100–102, 119).

Degeraatioteorialla, joka nosti lääketieteen – erityisesti psykiatrian – nuorten rikollisuuden asiantuntijaksi, oli merkittävä vaikutus 1940-luvun alussa

valmistuneeseen nuorisorikoslainsäädäntöömme. Lainsäädännön ”pääarkkitehteina” toimivat vankilapsykiatrina tunnettu Martti Kaila ja juristi Paavo Kekomäki. Komitea, jossa kummatkin toimivat, yhdisti nuorsaksalaista rikosoikeusoppia ja degeneraatio-oppia. Rikollisuuden selityssperusta sai vahvoja kriminaalibiologisia sävyjä. Vuonna 1937 valmistuneessa komiteanmietinnössä, joka oli valtiopäiville annetun hallituksen esityksen perustana, nuoria positioitiin seuraavasti:

”Ensimmäisen ryhmän muodostavat ne, jotka ovat kasvaneet kieroön pääasiassa epäedullisten ulkonaisten olojen vaikutuksesta.

Toiseen ryhmään kuuluvat ne rikollisen teon tehneet, jotka syystä tai toisesta ovat joutuneet sellaiseen tilapäiseen sielulliseen ristiriitaan. Tällainen henkilö tekee rikoksensa useimmiten enemmän ymmärtämättömyydestä tai ajattelelemattomuudesta kuin ilkeydestä tai pahantapaisuudesta.

Kolmantena ryhmänä ovat ne nuoret rikolliset, joiden tekemien rikosten syynä on ollut heidän luonteensa synnynnäinen ja niin ollen pysyvä särmikkyys ja poikkeavaisuus normaalista. Näille rikoksentekijöille on ominaista luonteen levottomuus, kiihtyväisyys, äkkipikaisuus, kestäämättömyys sekä helposti syntyvä haluttomuus ja kaiken vastuuntunnon puute. Monet näistäkin n.s. psykopaattisista luonteista olisivat hyvässä ympäristössä saattaneet hioutua sosiaalisiksi yksilöiksi. Epäedulliset olosuhteet ovat sen sijaan muo- vanneet heistä pysyvästi rikollisia.” (KM 1937: 2 ja 4–5).

Edellinen jaottelu on edelleen voimassa olevan nuorisorikoslainsäädäntö- me perustana. Näyttäisi siltä, että jos nuorten rikollisuudesta jotain lainsäädäntöön kirjoitetaan, se ei hetkessä sieltä pyyhkiydy. Siitä muistuttakoon nuorista rikoksentekijöistä annetun asetuksen 2 §, jossa ohjeistetaan henki- lötutkinnan suorittajaa kiinnittämään huomiota myös suvussa etenevään de- generaatioon:

”Tutkittavan henkilöllisyyttä koskeva tutkinta on kohdistettava tutkittavan ruumiilliseen, älylliseen ja siveelliseen kehitykseen ja erityisesti niihin luon- teenominaisuuksiin, jotka ehkä ovat johtaneet hänet rikoksiin.

Tutkittavan aikaisempia elämänvaiheita selvittäessä on kiinnitettävä eri- tyistä huomiota myös siihen, onko tutkittavan suvussa ilmennyt rikollisuutta tai muuta pahantapaisuutta tai mielisairautta.

Tutkittavan ulkonaisiin elämänoloihin kohdistettavalla tutkinnalla on py- rittävä selvittämään, missä määrin tutkittava ehkä on tehnyt rikoksensa epä- edullisen ympäristön vaikutuksesta.”

NUORI LAINRIKKOJA

Nuorisorikoslainsäädäntö valmistui vuosina 1940–1943. Laki säädettiin vuonna 1940 ja sen voimaantuloa siirrettiin vuonna 1941 vuoden 1943 alkuun. Vuonna 1942 annettiin valtioneuvoston asetus. Varsinaisen lainsäädäntöpaketin valmistuttua annettiin vielä vuonna 1943 oikeusministeriön ohjeet henkilötutkintojen laatimisesta. Lapsia ja nuoria koskeva rikoslainsäädäntö oli siten saatettu sopusointuun muutamaa vuotta aiemmin vahvistetun lastensuojelulainsäädännön kanssa.

Vaikka lainsäädännöt oli vastikään saatu laadittua, nuorten rikollisuutta koskevat tulkinnot osoittivat jälleen 1950-luvun alussa muutoksen merkkejä, mikä toi painetta nuorisorikoslainsäädännön uudistamiseen. 1950-luvun alussa nuorten rikollisuuden kriminaalibiologinen selittäminen heikentyi ja degeneraatioteoria ensisijaisena nuorten rikollisuutta selittävänä teoriana joutui taka-alalle. Tähän vaikutti uusien tieteenalojen ja henkilöauktoriteettien esiinmarssi lainsäätämiskäytäntöihin.

Toisen maailmansodan jälkeen pahantapaisuuden käsite hiljalleen häipyi ja rikollisuudesta kuten muistakin ei-toivottavan käyttäytymisen muodoista alettiin puhua ”sosiaalisena sopeutumattomuutena”. Muiksi sopeutumattomuuden muodoiksi luokiteltiin esimerkiksi irtolaisuus, kuljeskelu ja koulun laiminlyöminen. Useissa aihetta käsitelleissä komiteoissa vaikuttanut Erkki Saari kirjoitti vuonna 1951 valmistuneen väitöskirjansa alussa sopeutumattomuuden, pahantapaisuuden ja rikollisuuden suhteista seuraavasti:

”Käsitteet pahantapaisuus ja rikollisuus peittävät suuressa määrin toisensa, joskin edellinen on sikäli laajempialainen, että sen piiriin kuuluvat sopeutumattomuus koulunkäyntiin, karkailu kotoa ym. ilmiöt, joita ei katsota rikoksiksi. Rikollisiin tekoihin johtaneiden syiden vyyhti on nuorella myös selvärakenteisempi ja paremmin kokonaisuutenakin hallittavissa. Eräänä tärkeänä vaikuttajana oli lisäksi se havainto, että varhain ilmennyt pahantapaisuus on usein tulevien sopeutumattomuusilmiöiden oire.” (Saari 1951, 9).

Saari oli tiedetaustaltaan yksilötieteiden edustaja. Hän toimi Järvilinnan vastaanottokodin johtajana sekä suojelu- ja parantamiskasvatusopin (myöhemmin erityispedagogiikka) apulaisprofessorina, jonka asiantuntemus perustui psykologiseen tietoon ja yksilöiden luokitteluun pohjautuneeseen osaamiseen. Saaren väitöskirja oli yksi niistä murrosvaiheen teksteistä, joissa voidaan havaita sopeuttamisajattelun tulo näkyville. Sopeuttamisajattelu lävisti lasten ja nuorten rikollisuutta koskevat institutionaaliset käytännöt menestykseltään vaihtelevasti. Lasten rikollisuutta koskeneissa lainsäätämiskäy-

tännöissä sopeuttamisstrategiaa toteutettiin varsin menestyksekkääksi. Sopeuttamista koskeva puhetapa valtasi laajasti lastensuojelua koskevat lainsäädäntöhankkeet aina 1950-luvun alkupuolelta 1960-luvun puoliväliin. Vielä 1980-luvun lainsäädäntöhankkeissa on nähtävissä puhe sopeutumattomuudesta ja epäsosiaalisuudesta, mutta tultaessa 1990-luvulle puhe syrjäytymisestä ja syrjäytymisvaarassa olevista nuorista alkaa hallita lainsäätämistekstejä.

Toinen 1950-luvun alun tutkimuksellinen kiinnostuksen kohde oli erilaisien ryhmien – tässä tapauksessa rikoksiin syyllistyvien nuorten – toiminta. Rikollisuuden yksilöllisen selittämisen oheen muotoutui tutkimusalue, joka oli kiinnostunut esimerkiksi lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen keskinäisestä ”nökkimisjärjestyksistä” ja siitä, miten ryhmien sisäinen dynamiikka vaikutti nuorten rikolliseen toimintaan. Tutkimus sai kannusteensa toisen maailmansodan tapahtumista, joiden perustalta arvioitiin, että täysin terveet ja järkevät yksilöt voivat saada aikaa patologisia ryhmäilmiöitä.

Kolmas mainitun ajankohdan keskeinen muutos oli 1900-luvun alun siveellisen turmeluksen kronologiassa esiintyneen ”huonohoitoisen” tai vaihtoehtoisesti ”laiminlyödyn” position häipyminen lainsäätämistä koskevista ja opillisista kirjoituksista. Vuosisadan alkupuolelta lähtien lasten ei-toivottavasta käyttäytymisestä oli yleisesti puhuttu pahantapaisuutena. Aivan 1900-luvun alussa vallinneen käsityksen mukaan pahantapaisuus oli rikollisen käyttäytymisen esiaste, joka järjestyi siveellisen turmeluksen kronologiassa laiminlyötyjen lasten ja rikollisten lasten väliin (huonohoitoinen —> pahantapainen —> rikollinen). Nuoren elämän alkutaipaleen tapahtumien vaikutusta suhteessa myöhemmin esiintyvään rikollisuuteen alettiin selittää äidin ja vauvan varhaisessa vuorovaikutuksessa tapahtuneilla häiriöillä. Epäonistuneen vuorovaikutussuhteen vaikutus myöhempään sopeutumattomuuden ja rikollisuuteen ymmärrettiin probabilistisena: varhaisen häiriintyneisyyden uskottiin lisäävän sopeutumattomuuden todennäköisyyttä nuoruusvuosina, mutta se ei tehnyt sitä mekaanisesti tai deterministisesti. *Sosiaalisesti sopeutumattoman* ohella *häiriintynyt* ilmaantui aikakauden toiseksi keskeiseksi positioinniksi.

Näkemyks rikollisuudesta sosiaalisen sopeutumattomuuden oireena alkoi esiintyä myös nuorten rikollisuutta koskevissa lainsäätämiskäytännöissä ja opillisissa kirjoituksissa. Suomalaisen kriminaalipolitiikan yksi merkittävimmistä vaikuttajista – jos ei merkittävin – Inkeri Anttila kirjoitti vuonna 1952 ilmestyneessä teoksessaan ”Nuori lainrikkaja” seuraavasti:

”[N]uorten lainrikkajien joukkoon kuuluvat nekin yksilöt, joista myöhemmin kehittyi rikoksenuusijoita, vieläpä pakkolaitokseen määrättäviä vaarallisia rikoksenuusijoita. Nuorella iällä alkava, rikollisuutena ilmenevä sopeutumattomuus on siten osoittautunut oireeksi, joka on ennustanut samanlaatuisten ristiriitojen mahdollisuutta myöhemmissäkin elämänvaiheissa.” (Anttila 1952, 28).

Otteesta käy ilmi, miksi Anttila kirjoitti teoksensa otsikolla ”nuori lainrikkoja” position ”nuori rikoksenteijä” sijasta. Lääketieteellinen, degeneraatio-opillinen ja kriminaalibiologinen (psykopatia) selittäminen alkoi hiljalleen häipyä nuorten rikollisuutta koskevassa problematiikassa. 1940-luvulle saakka tutkimuksessa ja lainsäätämiskäytännöissä oli kiinnitetty huomio lähinnä niihin nuoriin henkilöihin, joiden toiminta eniten poikkesi normaalista, kuten esimerkiksi vankilaan joutuneisiin nuoriin. Kriminologisessa tutkimuksessa vedottiin nyt siihen, että nuorten rikollista käyttäytymistä koskeneet aiemmat tutkimustulokset olivat vetäneet liian kauaskantoisia johtopäätöksiä varsin suppeasta rikoksenteijäjoukosta. Uuden ajattelun mukaan nuorten rikollisuus oli keskimääräisesti arvioiden normaalia ja suurimman osan nuorista uskottiin syyllistyvän jonkinlaisiin lainrikkomuksiin. Anttilan mukaan ”nuorta lainrikkojaa” voitiin käyttää nuorisorikoslainsäädännössä määriteltä nuorta rikoksenteijää laajempänä yleisnimityksenä. Anttilan totesi, että ”nuorten lainrikkajien ala on laajempi kuin niiden henkilöiden, jotka uusivat rikoksensa” (Anttilan 1952, 28, 119).

Paria vuotta Anttilan teoksen ilmestymistä aiemmin oli valmistunut nuorisorikoskomitean mietintö, jossa nuorisorikoslainsäädäntöä haluttiin uudistaa varsin laajasti sopeuttamisajattelun perustalta. Komitea, johon psykiatri Kailakin vielä kuului ja jonka sihteerinä Anttila toimi, ehdotti ”lain nuorista rikoksenteijöistä” korvattavaksi ”lailla nuorista lairikkojista”. Lakiehdotuksessa esitettiin muun muassa siirryttäväksi määräaikaisista rikosoikeudellisista seuraamuksista ajaltaan ennalta määräämättömään nuorisolaitossijoitukseen. Voimassa olleen lainsäädännön heikkoutena oli pidetty nuorisovankilapidennyksen kaavamaisuutta, joka ei ollut tyydyttänyt vankilatoiminnan *kasvatuksellisia tarpeita*. Lisäksi esiintyi pyrkimyksiä poistaa lainsäädännöstä sellaiset ”lisärangaistuksiksi” kutsutut käytännöt kuin kansalaisluottamuksen menettäminen tai kelpaamattomuus maan palvelukseen. Komitean mukaan lainsäädännön tehtävänä kun oli ”yhteiskuntaan sopeuttaminen, ei sen vaikeuttaminen”.

Sopeuttamisstrategiaa tukenutta lainsäädäntöä ei saatu aikaan ja ainoa vakava toisen maailmansodan jälkeinen yritys korvata ”Laki nuorista rikok-

sentekijöistä” kohtasi vastustusta. ”Laki nuorista lainrikkajista” kaatui pääosin korkeimman oikeuden kannanottoon, jossa vuoden 1950 nuorisorikoskomitean lakiehdotusta pidettiin liiaksi yleisestävyyden ja oikeuden ennustettavuuden periaatteista poikkeavaksi. Komitea sai kuitenkin aikaan sen, että joitain muutoksia ”lakiin nuorista rikoksentekijöistä” tehtiin vuoden 1954 alusta.

KESKEISIÄ HAVAINTOJA

Esittämäni muutamat havainnot suomalaisesta nuoria ja rikoksia koskevasta historiallisesta keskustelusta kertovat, että nuorisorikollisuuden ilmiö voidaan ymmärtää historiallisesti rakentuneena tulkintojen, puhuntojen, positiointien ja käytäntöjen verkostona. Nuori ”pahantekijä”, ”rikoksentekijä” ja ”lainrikkoja” eivät historiallisesti tarkastellen ole toistensa synonyymeja vaan erilaisten ja eriaikaisten kerrostumien jäänteitä. Olisi virhe samaistaa positioinnit toisiinsa samalla tavalla kuin arkipäivän kielenkäytössä ja ammattikäytännöissä yleensä tehdään.

Siirtymä sopeuttamisesta ja lainrikkojuudesta laajan yhteiskuntapolitiikan ja rationaalisen kriminaalipolitiikan ajanjaksoon 1960-luvun loppupuolella ei saanut aikaan uusia positiointeja, jotka olisivat vakavasti haastaneet ”nuoren rikoksentekijän” position. Puhe sosiaalisesti sopeutumattomista, epäsosiaalisuudesta ja häiriintyneisyydestä näyttäisi säilyneen lainsäätämiskäytäntöjä koskevassa keskustelussa aina 1990-luvun alkupuolelle. On omalla tavallaan mielenkiintoista, etteivät rikoksia tehneiden nuorten positioinnit ole juurikaan muuttuneet viimeisten 50 vuoden aikana.

Positiointien pysyvyys saattaa kertoa osaltaan lainsäädännön vakaasta asemasta sosiaalisen todellisuuden rakentajana ja ylläpitäjänä sekä sen trendejä tasaavasta ja vakauttavasta voimasta. Kerran lainsäädäntöön kirjatut positioinnit ovat taipuvaisia säilymään siellä pitkään. Kysymys voi olla toisaalta siitäkin, että ihmisluonne muuttuu vain hitaasti ja rikosoikeuden peruskomponentit ovat historiallisesti pitkäkestoisia. Ihmisluonne ei ole informaatioteknologiaa, jossa prosessori voitaisiin päivittää vähintään joka toinen vuosi, vaikka eihän tulevaisuudesta tarkasti tiedä. Toisaalta taas luonnontieteiden tieteellisten innovaatioiden vuoksi (esim. Internet) kriminalisointien alaa on tarkistettava ja myös ihmisten kontrolloimisen keinot saatavat muuttua. Tältä osin voidaan muutoksen sijasta puhua jopa joltain osin kehityksestä. Tästä esimerkkinä voisi olla nuorisorikostyöryhmän syksyllä

2004 mietinnössään ehdottama elektronisesti valvottu nuorisoaresti, jonka tekniikan kehitys nyt toisella tavalla mahdollistaisi kuin neljäkymmentä vuotta sitten, kun vuoden 1966 nuorisorikollisuustoiminta ensimmäistä kertaa toi arestimahdollisuuden suomalaiseen keskusteluun.

Omanlaista pysyvyyttään liittyy myös käsitteeseen ”nuorisorikollisuus”. Sen vastinpariksi iältään nuorempiin ikäluokkiin ei ole vakiintunut esimerkiksi käsitettä ”lapsirikollisuus”. Näyttäisi siltä, että rikosoikeudellisen vastuun ikärajan vetäminen aikoinaan 15 ikävuoteen on merkittäväällä tavalla rajannut sekä todellisuuden jäsentämisen prosesseja, ammatillisia käytäntöjä että tutkimuksellista kiinnostusta tarkastella lapsuuden käsitettä rikollisuusteeman alla. Lasten ja nuorten rikollisuuteen vakiintuivat kumpaankin omat asiantuntijansa erityisesti sen jälkeen kun 1930-luvun lopussa ja 1940-luvun alussa säädettiin lastensuojelu- ja nuorisorikoslainsäädännöt, joissa alle 15-vuotiaat lopullisesti erotettiin kaikista rikosoikeudellisista käytännöistä. Alle 15-vuotiaiden lastensuojelukäytännöistä tuli erityiskasvatuksen, psykologian ja sosiaalityön ammattilaisten työkenttä, kun taas yli 15-vuotiaiden ja nuorisorikollisuuden asiantuntijoiksi määrittyivät selkeämmin rikoslainoppineet, vankeinhoidon ja psykiatrian ammattilaiset.

Lasten ja nuorten rikollisuutta puutteellisella suojelulla selittävän näkökulman asema on ollut vahva. On varmasti ollut osaltaan sen ansiota ja sitä kautta myös sen etu, ettei kieleemme ole vakiintunut käsitettä ”lapsirikollisuus”, eikä suomalaiseen kulttuuriin rakentunut erityistä intressiä tarkastella lapsuutta ja rikollisuutta toisiinsa liittyneinä ”tiedon objekteina”. Tämä kaikki lienee myös tehokkaasti ehkäissyt sitä, ettei lapsen kompetenssista rikoksiin ole päästy käymään kovin yksityiskohtaista tai hedelmällistä keskustelua. Juridisesti on tulkittu, että tekijän syyntakeisuus on välttämätön rikokseksi katsottavan teon komponentti ja koska alle 15-vuotiaalta syyntakeisuus katsotaan puuttuvan, ei myöskään pidetty tarkoituksenmukaisena puhua heidän osaltaan rikollisuudesta vaan ennemminkin esimerkiksi epäsosiaalisuudesta.

Nuorisorikollisuuden asiantuntijapiiri on omalta osaltaan taas pitänyt kiinni siitä, että käsitteen substantiaaalinen ala pysyy asiantuntijapiirin määrittämien todellisuuden tulkintojen ja puhetapojen otteessa. Tästä esimerkkinä on ”lain nuorista lainrikkojista” hylkääminen 1950-luvun alussa. Sopeuttamisajattelu lävistikin lastensuojelukeskustelun huomattavasti tehokkaammin kuin rikosoikeudellisten käytäntöjen alaan selvemmin liitetyn nuorisorikollisuutta koskeneen tematiikan.

LOPUKSI

2000-luvun alkuvuosina on ollut nähtävissä voimakkaita pyrkimyksiä ”nuorisorikollisuutta” koskevan lainsäädännön uudistamiseen. Vuonna 2003 valmistui nuorisorikostoimikunnan laaja mietintö (KM 2003: 2), jota seurasi syksyllä 2004 toimikunnan työtä jatkanut ja tarkentanut nuorisorikostyöryhmän mietintö (KM 2004: 12). Vuoden 2005 alusta alle 18-vuotiaiden nuorisorangaistus laajeni koko maassa sovellettavaksi rikosoikeudelliseksi seuraamukseksi (L 2004/1196). Uudistushankkeiden tuotoksia tarkastellessa saa vaikutelman, että ne ovat lähteneet liikkeelle hyvin pitkälti voimassa olevan lainsäädännön käsitteistä ja positioinneista. Hyvällä syyllä uskaltaa kysyä, onko näissä dokumenteissa tuotettu jotain sellaista, mistä voitaisiin myöhemmin puhua 2000-luvun alun ominaispiirteenä ja ajastamme siten omana erityisenä ajanjaksonaan.

Jos tarkastellaan nuorisorikoskomitean ja -toimikunnan mietintöjä, kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei voida vetää. Teksteissä puhutaan suurin piirtein samoilla positioinneilla kuin kuusikymmentä vuotta sitten, joten ne eivät tässä tapauksessa voi toimia muutoksen osoittimina. Sen sijaan joitain muita käsitteellisiä ”ilmaantumisia” on havaittavissa. 1990-luvulla ilmaantuneet puheet ”rikoskierteen katkaisemisesta” ja ”syrjäytymisestä” näkyvät useissa nuorisorikollisuutta käsitelleissä valmisteluasiakirjoissa (ks. esim. Vintiötyöryhmän muistio 1992; HE 262/2004 vp 27, 62). Kansallisesta rikosentorjuntaohjelmasta löytyvät kaksi ajallemme ominaista positiointia ”syrjäytymisvaarassa oleva nuori” ja ”riskinuori” (Turvallisuustalkoot 1999, 20–23). On mielenkiintoista nähdä, onnistuvatko – ja jos, niin missä määrin – nämä viime vuosina ilmaantuneet positioinnit kirjoituttamaan itsensä aikaa myöten myös lainsäädäntöön.

Pitkässä historiallisessa jatkumossa ainoastaan aivan 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun populistissävytteisessä poliittisessä keskustelussa lapsuuden ja rikollisuuden yhtymäalaa nostettu esille. Tällöin lapset on haluttu esittää rationaalisina – toisinaan jopa olemukseltaan pahoina – toimijoina, joiden rikolliset teot ovat suunnitelmallisia. Mainitun kaltaiset suomalaisen keskusteluun tuodut tulkinnat ovat vahvasti angloamerikkalaisperäisiä. Kyseisissä maissa, kuten Englannissa, on perinteisesti ollut tuntuvasti ankarampi suhtautuminen lasten rikollisiin tekoihin ja alhaisemmat rangaistavuuden ikärajat kuin Suomessa. (ks. Bottoms – Dignan 2004, 21–183; Duckworth 2002, 39–56; Muncie 1999, 147–175).

1900-luvun alussa puhuttiin rikollisista ja pahantapaisista, 1920-luvulta lähtien alakuntoisista ja psykopaateista sekä 1950-luvulta lähtien aina 1980-

luvun loppupuolelle sopeutumattomista ja häiriintyneistä. Oman tutkiskelun saattaisi tarvita se, millaiseen historialliseen jatkumoon tai katkoksiin ”syrjäytymisen” ja ”riskinuoruuden” ilmaantuminen liittyy. Onko kyse jostain täysin uudesta problematiikasta tai rationaliteetista vai ovatko ”syrjäytyneet” ja ”riskinuoret” itse asiassa sitä samaa jatkumoa kuin kaikki edeltäjänsäkin, joita jostain syystä ei ole saatu pureskeltua yhteiskunnan rattaisiin sopiviksi? Ovatko historialliset positioinnit itse asiassa kiinteästi toisiinsa sidoksissa oleva jatkumo, joka kuvastaa sitä, että aina on arvioitu olevan jokin lapsiväestön ryhmä, joka on ollut muita ongelmallisempi, vaikeampi sosiaalistaa ja hallita?

LÄHTEET

- A 1866/28. Keisarillisen Majesteetin armollinen asetus wapausrangaistusten toimeenpanemisesta. Suomen Suuriruhtinanmaan asetus-kokous 1866. Helsinki: Keisarillisen Senaatin kirjapaino.
- A 1889/18. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus teollisuusammateissa olewain työntekijäin suojelemisesta. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokous wuodelta 1889. Sisältävä: Numerot 1-42 ynnä Aikaluwun-mukaisen ja Aakkosellisen rekisterin. Helsinki: Keisarillisen Senaatin Kirjapaino.
- Alasuutari, Pertti: *Laadullinen tutkimus*. Toinen painos. Vastapaino, Tampere 1994.
- Anttila, Inkeri: *Nuori lainriikkoja*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 53. Helsinki 1952.
- Borgsmidt-Hansen, Kai: *Om behandlingen (i Danmark) af kriminelle psykopater i 18-21 aars alderen*. De Nordiska Kriminalistföreningarnas årsbok 1937. Stockholm, Ivar Hæggeströms boktryckeri A.B. 1937, s. 253–260.
- Bottoms, Anthony – Dignan, James: Youth Justice in Great Britain. In Tonry, Michael – Doob, Anthony N. (eds.): *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and Cross-National Perspectives*. The University of Chicago Press, Lontoo 2004, p. 21–183.
- Duckworth, Jeannie: Fagin’s children. Criminal children in Victorian England. Hambledon & London, London 2002.
- Ehrström, Karl Gustaf: *Om principen för fängelsestraffets ordnande*. Akademisk afhandling. Med samtycke of den vidtlagfarna Juridiska Fakulteten vid Kejsarliga Alexanders-Universitetet i Finland. J. C. Frenckell & Son, Helsinki 1859.
- Fairclough, Norman: *Language and Power*. 2nd edition. Longman, Lontoo 2001.
- Foucault, Michel: Nietzsche, genealogia, historia. Teoksessa Foucault, Michel: *Foucault/ Nietzsche*. Tutkijaliitto, Helsinki 1998, s. 63–107.
- Forsman, Jaakko: *Nyky-ajan erisuuntaiset käsitykset rangaistukset tarkoituksesta*. J. C. Frenckellin ja pojan kirjapaino, Helsinki 1883.
- Giddens, Anthony: *The Constitution of Society. Outline of the theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge 1984a.

- Giddens, Anthony: *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyyseissa*. Otava, Helsinki 1984b.
- Harrikari, Timo: *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 48. Haka-paino, Helsinki 2004a.
- Harrikari, Timo: Ruumiillinen kuritus lapsen rikosoikeudellisenä seuraamuksena. *Nuorisotutkimus* 2004b, vol. 22, no. 2, s. 34–50.
- HE 262/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi.
- Howarth, David: *Discourse*. Open University Press, Buckingham 2000.
- Jokinen, Arja: Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi – Suoninen, Esko (toim.): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere 1999, s. 126–159.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi: Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi – Suoninen, Esko (toim.): *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere 1993, s. 75–108.
- Kaila, Martti: *Om behandling i Finland av till frihetsstraff dömda personer i åldern 15–21 år*. Den Nordiska Kriminalistföreningarnas årsbok 1937. Ivar Hæggströms boktryckeri A.B., Stockholm 1937, s. 265–266.
- Kinberg, Olof: *Om behandlingen (i Sverige) av kriminella psykopater i åldern 18–21 år*. De Nordiska Kriminalistföreningarnas årsbok 1937. Ivar Hæggströms boktryckeri A.B., Stockholm 1937, s. 261–263.
- KM 1875: 9. Alamaiset ehdotukset Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaiaksi, asetukseksi rangaistusten täytäntöönpanosta sekä asetukseksi Suomen Suuriruhtinaanmaalle annetun uuden rikoslain voimaannapamisesta ja ynnä perussyitä näihin ehdotuksiin. Suomen kirjallisuuden seuran kirjapaino, Helsinki.
- KM 1921: 15. Yhteiskunnan lasten- ja nuorisonsuojelu. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- KM 1937: 2. Komitealta, joka on asetettu valmistamaan ehdotusta rikoksia tehneiden nuorten henkilöiden rikosoikeudellista käsittelyä koskevan lainsäädännön uudistamista. Helsinki.
- KM 1950: 29 (Mon.). Nuoria rikoksentekijöitä koskevan lainsäädännön kehittämistä käsittelemään asetetun komitean mietintö. Helsinki.
- KM 2003: 2. Nuorisorikostuomioikunnan mietintö. Helsinki: Oikeusministeriö.
- KM 2004: 12. Nuorisorikostuomioyöryöhmän mietintö. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Kristensen, Kristian: *Behandling av kriminelle psykopater i Norge*. De Nordiska Kriminalistföreningarnas årsbok 1937. Ivar Hæggströms boktryckeri A.B., Stockholm 1937, s. 264–265.
- L 1734/1826. Pahantegon Kaari. Ruotsin Waldakunnan Laki. Hywäxi luetu ja wastian otettu herrainpäiwillä vuonna 1734. Suomexi kääty. Ensin präänttiin annettu Georg Caloniuxelda, K. Turun How-Rätin Aktuariuxelda; waan nyt wasta-uudesta ylitsekatsoottu ja moninaisesti parattu Matthias Caloniuxelda, Lain-Opin Professorilda Turusa. J. C. Fren-dellin ja Pojan Kirjan-Prääntti, Kaluku.
- L 1936/52. Lastensuojelulaki. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1936. Sisältää numerot 1–461 ynnä ajanlunvunmukaisen ja aakkosellisen hakemiston. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.

- Lee, Nick: *Childhood and Society. Growing up in an age of uncertainty*. Open University Press, Buckingham 2001.
- von Liszt, Franz: *Rikosoikeuden yleiset opit*. Lainopillinen ylioppilastiedekunta, Helsinki 1920.
- Muncie, John: Institutionalized intolerance: youth justice and the 1998 Crime and Disorder Act. *Critical Social Policy* 1999, vol. 19, no. 2, p. 147–175.
- Neumann, Iver B.: *Mening, materialitet, makt. En innføring i diskursanalyse*. Fagbokforlaget, Bergen 2001.
- Rosenqvist, Aksel R.: *Murrosikä ja kasvatust. Sielutieteellinen ja kokeelliskasvatustopillinen tutkimus*. Otava, Helsinki 1915.
- Saari, Erkki: *Pahantapaisuus yksilön sosiaalisen sopeutumattomuuden oireena*. Jyväskylän kasvatustopillisen korkeakoulun julkaisu VI. K. J. Gummeruksen osakeyhtiön kirjapaino, Jyväskylä 1951.
- Salmensaari, Sulo Santeri: *Poikakysymys. Kokemuksia ja toimintoja kasvatustalalta*. Oy Saarjärven Paavon kirjapaino, Jyväskylä 1921.
- Turvallisuustalkoot*. Kansallinen rikoksentorjuntaohjelma. Oikeusministeriön yleisen osaston julkaisu 2/1999. Hakapaino Oy, Helsinki 1999.
- Vintiötyöryhmän muistio*. Suosituksia keinoiksi vaikuttaa lasten ja nuorten asosiaaliseen käyttäytymiseen. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1992. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1992.